ПРОБЛЕМИ РЕСТАВРАЦІЇ ПАМ'ЯТОК АРХІТЕКТУРИ НА ПРИКЛАДІ ПАЛАЦУ МАРСІВ У МІСТІ СУДОВА ВИШНЯ

Л. Гнесь, к. арх.

ORCID ID: 0000-0001-5594-2474

Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/architecture2021.22.105>

Гнесь Л. Проблеми реставрації пам'яток архітектури на прикладі палацу Марсів у місті Судова Вишня

Проаналізовано потенціал архітектурної спадщини на прикладі пам'ятки архітектури XVIII–XIX ст. палацу Марсів у містечку Судова Вишня Львівської області. Виявлено, що малі міста і деякі села володіють значним історико-архітектурним потенціалом. Вони опинилися у вкрай занедбаному стані та потребують негайних реставраційних дій.

Акцентовано на важливості цього архітектурного пласту малих міст України, які містять історичну мистецьку цінність, неповторність архітектурного та ландшафтного образу. Одним із таких зразків спадщини є пам'ятка архітектури XVIII–XIX ст. – палац родини Марсів у містечку Судова Вишня, поблизу міста Городок Львівської області.

Споруда палацу оточена великим за площею парком, закладеним видатним львівським ландшафтним архітектором Арнольдом Рерінгом. Сьогодні парк, як і будівля, на жаль, практично знищений. Але і в такому стані ця пам'ятка небайдужа допитливим дослідникам.

Точна дата побудови палацу невідома. Він перебудований у стилі французького класицизму на місці колишнього оборонного замку, від якого залишилася частина мурів. Будівництво палацу припадає на кінець XVIII – початок XIX ст.

Під час Першої світової війни будівлю зруйнувала пожежа. Відбудовано палац лише у 1920 році. Він набув іншої, простішої форми. Відбувається часткове планування споруди. Також змінюється оздоблення інтер'єрів.

Навколо палацу бував розкішний парк пейзажного типу. У його західній частині була розміщена каплиця-усипальниця, збудована в середині XIX століття в неоготичному стилі. Тут знайшли спочинок обидві доньки одного з власників Судової Вишні – Антонія Комаровського.

Палац і парк становлять єдину композицію. Цей один із найкращих зразків палацових споруд Львівщини у стилі французького класицизму потребує збереження і відновлення.

Ключові слова: палац Марсів, потенціал малих міст, парк, родинна усипальниця.

Hnes L. Issues of architectural monument restoration on the example of the palace of Mars in the town of Sudova Vyshnia

The author focuses on the importance of the architectural heritage of small towns of Ukraine. Such towns have a significant architectural heritage, which contain historical artistic value as well as uniqueness of the landscape image. The palace of the Mars family, in the town of Sudova Vyshnia, near Horodok, Lviv Region, an architectural monument of the 18th-19th centuries, is one of the examples of such heritage. The palace building is surrounded by a large park, founded by Arnold Rering, a prominent Lviv landscape architect. Unfortunately, the park as well as the palace building itself, are currently almost destroyed. However, even in this state, this monument does not leave researchers indifferent.

The exact date of construction of the palace is unknown. It is known that it was rebuilt in the style of French classicism on the site of a former defensive castle, where a part of the defensive walls was left. The construction of the palace dates back to the late 18th - early 19th century.

During the World War I, the palace building was destroyed by fire. The palace was rebuilt only in 1920 and acquired a different, simpler form, and there was a partial planning of the building. The interior decoration also changed.

The palace was surrounded by a magnificent park of landscape type. In the western part of the park, there was a chapel vault, built in the middle of the 19th century in the neo-Gothic style. Both daughters of one of the owners of Sudova Vyshnia, Antoni Komarovsky, found the final resting place here.

The palace and the park create a single composition and are one of the best examples of palace buildings in Lviv region, built in the style of French classicism. It requires swift actions to preserve and restore the architectural heritage of Ukraine.

Key words: Palace of Mars, the potential of small towns, a park, a family tomb.

Постановка проблеми. «Малі міста стануть символом постіндустріальної епохи» – так вважає нью-йоркський публіцист Олександр Геніс [1]. Водночас малі містечка Галичини – це безцінний

пласт культури, знівечений соціалістичною епохою. Це як спогад про гуманізм простору, творення пропорціонування та рівновагу життя. Такі містечка володіють значною архітектурною

спадщиною, де яскраві акценти творить архітектура минулого, котрі таять у собі історичну значущість, мистецьку цінність, неповторність ландшафтного образу. Все це творить особливий пласт архітектурного надбання народу.

Такою є пам'ятка архітектури XVIII–XIX ст. – палац родини Марсів у Судовій Вишні, поблизу містечка Городок Львівської області. На жаль, від палацу залишилися лише стіни, а парк, закладений видатним львівським ландшафтним архітектором Арнольдом Рерінгом, майже знищений. Але і досі ця пам'ятка не залишає байдужими допитливих дослідників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Нещодавно активувались дослідження пам'яток архітектури палацово-паркових комплексів. Відомі наукові праці дослідників Р. Афтаназі стосуються садибно-паркових комплексів Галичини, у них розглянуто особливості формування їх архітектурно-ландшафтного укладу та стильових особливостей кінця XVIII – початку XX ст. Невіддільними теоретичними працями в площині історико-архітектурних досліджень і методичних рекомендацій щодо охорони, збереження і використання культурної спадщини є роботи В. Тимофієнка, М. Бевза, В. Вечерського, Л. Прибеги, О. Лесика, О. Пламеницької та ін. Дослідження І. Пограничної стосуються творчості відомого польського архітектора Я. Кубицького, наукова праця О. Хорошої містить аналіз архітектури класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини кінця XVIII – початку XX ст. Стильові характеристики класицистичних архітектурних пам'яток України висвітлювали науковці та архітектори І. Ігнаткін, С. Лінда, В. Овсійчук, Д. Леонтьєв та ін.

Постановка завдання. Наше завдання – висвітлення важливості досліджень (архівних, літературних, натурних, інтерв'ювання власників приватних колекцій тощо) для збору наукових матеріалів і подальшої реставрації пам'яток архітектури.

Виклад основного матеріалу. Між Перемишлем і Львовом розташоване містечко Судова Вишня. Перша згадка про нього датується 1368 роком, коли король Казимир Великий заснував тут перший місцевий римо-католицький костел [3]. У XVI–XVII ст. у Судовій Вишні відбувалися генеральні сейми руського воєводства. Однак великого розквіту містечко не зазнало. З 1772 до 1939 рр. ним володіли різні власники. І тільки у

1905 році весь цей маєток викупив Ян Непомицен Марс Нога. Відтоді Судова Вишня стає маєтком родини Марсів, аж до вересня 1939 р. Останнім власником тут був Кшиштоф Марс [2].

У Судовій Вишні розміщений палац, точна дата побудови якого невідома. Він споруджений на місці колишнього оборонного замку, від якого залишилася частина мурів. Будівництво палацу припало на кінець XVIII – початок XIX ст. [4].

Палац збудовано у стилі французького класицизму. Це цегляна, двоповерхова, прямокутна в плані з легко вираженими боковими ризалітами споруда. Розміри палацу становлять 28 x 40 м.

Палац будували і перебудовували різні власники. Це простежується і в плані споруди, і частково на її фасадах. Але, незважаючи на це, основний обсяг споруди має чітко виражене трьохосьове композиційне трактування. По центральній осі головного фасаду розташований виступаючий портик, утворений трьома вузькими арками і двома широкими з боків. Його декоровано пілястрами коринфського ордеру. З боків портика здійснювався під'їзд до головного входу в палац. По верху цього ж портика була влаштована тераса, огорожена балюстрадою. На бічних ризалітах першого і другого поверхів попарно розміщені вікна, що обрамлюються напівкруглими сандриками. Кути ризалітів другого рівня палацу декоровані пілястрами коринфського ордеру. По всьому периметру перший поверх палацу окреслено горизонтальним рустом. По горизонталі фасади палацу чітко розчленовані карнизами. Симетричну композицію головного фасаду порушує добудова вздовж стіни східного бокового фасаду (рис. 1). Це вузький прямокутний об'єм, який на початку був одно-, а згодом – двоповерховим, де було влаштовано приміщення із окремим входом для обслуги.

Не менш цікавим в архітектурному вирішенні є фасад палацу, звернений до парку. Домінуючим акцентом цього фасаду був монументальний портик, який підтримували колони у два ряди: шість колон коринфського ордеру по зовнішньому ряду і дві – по внутрішньому (збереглися лише квадратні бази колон). По верху портика розміщувався оглядовий балкон, вихід на який здійснювався з мансардних приміщень. Перед портиком, вздовж паркового фасаду, тягнеться оточена балюстрадою тераса, під якою містилися цегляні пивниці, із склепінчастим перекриттям. Ще однією домінантою паркового фасаду є чотири-ярусна вежа [5]. На фасаді перші три поверхи – вежа тригранної форми, і тільки четвертий ярус вежі переростає у восьмигранник, який завершувався стрімким шатровим дахом (рис. 2).

Рис. 1. Головний фасад палацу (1913 рік)

Рис. 2. Парковий фасад палацу на 1913 р. (копія листівки 1913 року)

Із другої половини XIX – початку XX ст. палац мав стрімкий дах з мансардними приміщеннями з пишно декорованими люкарнами. У час Першої світової війни цю будівлю зруйнувала пожежа. Відбудували палац лише 1920 року, внаслідок цього його дах набув іншої, простішої форми: вежа палацу отримала плоский дах і завершувалася балюстрадою. Під час відбудови палацу дещо перепланували деякі його приміщення, змінилося оздоблення інтер'єрів. Усі житлові приміщення палацу обігрівались кахле-

вими пічками [2]. На першому поверсі палацу був розміщений великий хол, у ньому – тримаршеві дубові сходи та великий камін, оздоблений темно-зеленим кахлем. Палац налічував велику кількість кімнат на другому поверсі і в мансарді. Окрім спальних приміщень, у палаці були бібліотека, кабінет, їдальня, а також у вежі споруди було влаштовано домашню каплицю.

Найбільшою за площею була бальна або, як вона йменується в архівних документах, «біла зала», декорування інтер'єру якої було виконано у

неокласичному стилі. Парадний зал розміщувався у центрі будівлі. Приміщення залу в плані прямокутне, з подвійною висотою, об'єднувалось із приміщенням їдальні. На всю ширину приміщення бальної зали був облаштований балкон. Приміщення обігрівали дві пічки, оздоблені білим кахлем.

Власник палацу славився колекціонуванням художніх творів. За життя він зібрав значну колекцію старих і цінних картин, а також володів чималою колекцією порцеляни. Особливу цінність колекції становили вироби англійської порцеляни і старовинного срібла.

Ансамбль маєтку творився із споруди палацу, парку, огорожі з воротами. Заслуговує на увагу і територія маєтку [6]. Палац розміщено на невеликому пагорбі, який плавно спадає на обидва боки – північ і південь. Навколо нього було розбито парк пейзажного типу територією близько 5 га. Простір перед палацом займав трав'яний газон, на якому поодинокі та невеликими групами росли сосни, модрина і деякі листяні породи дерев. Парк частково зберіг елементи просторово-планувальної композиції (звивисті доріжки, мальовничі групи старих дерев) [8]. На краю садиби були висаджені дерева та декоративні кущі, алеї поступово переростали у прогулянковий город, поєднуючись із фруктовим садом [9]. У східній частині парку була в'їзна брама з павільйоном для сторожа [7]. У західній частині парку облаштували каплицю-усипальницю, збудовану в середині XIX століття в неоготичному стилі. Тут спочили обидві доньки одного з власників Судової Вишні – Антонія Комаровського (рис. 3).

Палац і парк становлять єдину композицію і є одними із ліпших зразків палацових споруд Львівщини у стилі французького класицизму.

Однак історичні події Першої і Другої світових воєн негативно вплинули на стан палацу. Декілька пограбувань і знищення будівлі сприяли його занепаду. Великої шкоди цьому комплексу було завдано в радянську епоху, коли споруду пристосували під гуртожиток зооветеринарного технікуму, а в арку вбудовували господарські споруди навчального закладу. Усипальницю родини Марсів сплюндрували мародери, розібрали на нужди колгоспу. Крім того, пожежа зруйнувала дах, перекриття і значні частини інтер'єрів палацу. Продовжилась гірка і чорна сторінка історії цієї пам'ятки архітектури.

Студенти факультету будівництва та архітектури Львівського національного аграрного університету із автором статті 2003 року провели натурні дослідження палацу і виконали детальні

архітектурні обміри. Окрім того, опрацьовано значний архівний матеріал палацу Марсів, кадастрові карти, описи. Проаналізувавши зібраний дослідницький матеріал, виконано наукову магістерську роботу на тему реставрації пам'ятки архітектури XVIII–XIX ст. Проект реставрації передбачав комплексне відновлення ансамблю пам'ятки, а саме: споруди палацу, парку, родової усипальниці – каплиці родини Марсів, огорожі території та в'їзних воріт.

Рис. 3. Каплиця-усипальниця (архівне фото, 1936 рік)

Висновки. Історичний спадок пам'яток архітектури потребує швидких дій зі збереження і відновлення об'єктів архітектурної спадщини України.

Вагомим пластом дослідження пам'яток архітектури є і натурні дослідження палацу Марса, і архівні, які окреслюють основні вектори проведення реставраційних робіт із відновлення пам'ятки архітектури палацу Марса у місті Судова Вишня Городоцького району Львівської області.

Бібліографічний список

1. Геніс О. Архітектура – мистецтво рами. *Архітектурний вісник*. 1998. № 1 (6). С. 7–8.
2. Aftanazi R. *Materialy do dzieło w rezydencji*. T. VIII A / pod. red. A. Baranowskiego. Warszawa, 1991.
3. ЛЦДІАУ Ф. № 186 (оп. № 9) ОД. 36. № 649.
4. ЛЦДІАУ Ф. № 186 (оп. № 9) ОД. 36. № 434.
5. ЛЦДІАУ Ф. № 186 (оп. № 9) ОД. 36. № 435.
6. ЛЦДІАУ Ф. № 186 (оп. № 9) ОД. 36. № 436.
7. ЛЦДІАУ Ф. № 186 (оп. № 9) ОД. 36. № 437.
8. ЛЦДІАУ Ф. № 186 (оп. № 9) ОД. 36. № 4348.
9. ЛЦДІАУ Ф. № 186 (оп. № 9) ОД. 36. № 439.

Стаття надійшла 31.05.2021